

„Ahol Tarr Béla befejezi, ott kezdem én”

Csendről, lassú jelenetekről, *Csendes éj* c. filmjéről és művészetéről beszélget Dettre Gábor filmművésszel Domokos Johanna

A CSENDES ÉJ¹

Kezdjük talán legutolsó filmeddel, a Csendes éjjel, melyet 2024 decemberében mutattatok be.²

Igazából a bemutató már egy évvel korábban, egy csupán szűkebb körű vetítés formájában már megtörtént. Ezen körülbelül 350 jórészt szakmabeli vett részt. Producereim célja akkor az volt, hogy teszteljék a film hatását, azaz

¹ *Csendes éj* egy 2024-ben készült, színes magyar film, 125 perces játékidővel. Afilmet Dettre Gábor rendezte, aki a forgatókönyvet is írta. A főbb szerepekben Molnár Piroska, Vilmányi Benett és Mucsi Zoltán láthatóak. Az operatőri munkáért Füzesi Tamás felelt, a vágást pedig Dettre Gábor és Sipos Bence készítették. A film producerei Topolánszky Tamás Yvan és Claudia Sumeghy. A kampányvideón a két főszereplő jelenik meg: [CSENDES ÉJ | Készíts velünk mozifilmet! | JUNO11](#) (2025.11.24)

² Dettre Gábor életútjáról, művészetéről l. egy korábbi beszélgetésünket: [»Antigonéról másképpen« – Dettre Gábor filmrendezővel Domokos Johanna beszélget | Napút Online](#) (megjelent 2024. május 30-án)

hogyan nehezen nézhető-e, a túl kemény, naturalista jeleneteket hogyan fogadja be a néző, nem beszélve arról, hogy túl hosszú is a maga 2 óra 4 percével. A vetítésnek egyértelmű sikere volt, gyakorlatilag senki nem igazolta vissza producereink aggodalmát. Színészeim alakításaikkal olyan sokrétű és olyan mélységű bizonyítékát adták annak a meggyőződésnek ami filmem – sőt korábbi munkáim jó részének is – a stílusát meghatározták, nevezetesen annak a gondolatomnak miszerint az “egy kép többet mond ezer szónál” közhely egy igen káros, roncsoló ostobasága művészetünknek. A kép filmművészetünk túlnyomó részében – akkor is ha a szereplők történelmi, társadalmi helyzetét hivatott érzékeltetni - altató, szemfényvesztő, szépségében lenyűgöző, vagy visszataszító voltában undorral, félelemmel, viszolygással eltöltő aspektusa a filmnek, míg az élet valóságához, a lélek igazságához felérni, azt súllyal kifejezni csupán a kimondott szavak hatására és azokkal együtt az emberi arcon megjelenő kifejezés képes. Meggyőződésem szerint semmi más. Ezért “talking-head” típusú, beszédese az én filmjeim általában.

Mi inspirálta a Csendes éj világát és szereplőit, és hogyan kapcsolódik ez Tarr Béla filmnyelvéhez, illetve 21. századunk társadalmi-emberi állapotához?

Tarr rendkívüli precizitással kreált képei hordozzák a rettenetet, amiben élünk. Az embertől eltávolodott, embertelenné vált, az embert magát is elállatiasított világ jelképes tömörséggel jelenik meg műveiben. Karakterei bármikor, bárhol élhetnének – és élnek is – és bár annyit megtudunk róluk, hogy szeretetre vágnak, de szeretetet adni sőt elfogadni is képtelenek, soha nem tudjuk meg, hogy mire gondolnak, mit éreznek. Engem meg nagyjából csak az érdekel. Vagyis, ahogy orvosi nyelven mondják, a szimptomatikus kezelés is nagyon fontos, de az igazi gyógyítás a megelőzésben és az okok feltárásában van, ha egyáltalán létezik. Hajlamos vagyok azt hinni, hogy ahol Tarr Béla befejezi, ott kezdem én.

Rózsika néni (Molnár Piroska) és Balu (Vilmányi Benett) a lépcsőházban a film elején

A *Csendes éj*ben két ember, egy, még az élet lényege előtt álló fiatal férfi és egy azon már rég túl levő idős asszony találkozik véletlenül egy Karácsony éjen egy ledurrant, koszos és elhanyagolt ház sötét lépcsőházában. Történetünk egy járvány idején játszódik, mindketten maszkot viselnek, s - ha ez nem volna önmagában is elég mizerábilis -, a távolról hallatszó zajokból, hangeffektekből egyértelmű, hogy valahol, nem is messze, fegyveres harcok is nehezítik amúgy sem könnyű életüket.

Nem járványról és nem háborúról szerettem volna persze beszélni, erre a soha nem részletezett, nem kifejtett háttérre csupán azért volt szükségem, hogy egyértelműsítsem és még fájóbbá tegyem azt amiben nemcsak szereplőim, de mi mindannyian – kisebb-nagyobb mértékben – élünk. A szabadság hiányát. Abban a korban, amikor állandóan a szabadságról beszélünk. És az egyenlőség hiányát. Amiről igazában már csak azok beszélnek, akik nem hisznek benne és emiatt kellemetlenül érzik magukat.

Hőseid szegény, egyszerű, de értelmes emberek. És nagyon magányosok. Tragédiáktól szenvednek, reménytelenségben élnek és bizonytalan léptekkel, tapogatózva, kiutat keresnek. Meséljél róluk, kérlek!

Elemelt, sűrített valóságban és szociális helyzetben élő valós emberek ők, akiknek – ha másuk nincs is – a lélektani hitele erős. Az első pillanatban – hisz a maszkok miatt nem ismerik meg rögtön egymást - megrettennek, aztán hamarosan kiderül, hogy régi ismerősök. Az asszony már évtizedek óta lakója a háznak, a fiú pedig egész gyerekkorát ott töltötte, bár már tíz éve nem is járt arra. Valaha, az asszony fiának volt legjobb barátja és épp az ő tíz évvel korábbi öngyilkossága miatt nem tért vissza soha többet.

Ezen az áldatlan napon viszont egy másik öngyilkosság, édesanyjáé hozza vissza. Mégcsak nem is azért, hogy súlyos alkoholista apjával – aki új családjával ma is a régi lakásban él – ossza meg anyja halálhírét, hanem - ahogy később elmondja -, mert képtelen lett volna a lakásban maradni ahonnan csak percekkel korábban vitték el anyja holttestét, és mert lenni akart valakivel... “aki még él...” és – a sors iróniája -, senki jobb nem jutott eszébe, mint apja, akiről persze az, hogy „él”, szintén csak nagy jóindulattal mondható el.

Szabó G. László írja: Megrendítő, mély érzelmeket kavarázó alkotás Dettre Gábor új filmje, a Csendes éj. Kétszereplős történet Molnár Piroska és Vilmányi Benett frenetikus alakításával. A belső magány sötét húrjait pengetik két órán át.³ *Görög tragédiákra emlékeztően a történet a sötét lépcsőházban indul, majd az asszony lakásában folytatódik és fejeződik be.*

Valóban, vagyis a filmidő nagyjából egybeesik a két szereplő gyanakvással induló, megnyilással, régi történetek meséivel, feloldódással folytatódó, erősödő érdeklődésben, bizalomban kiteljesedő, egy félreértésben elbizonytalanodó, egy váratlan veszekedésben megbicsakló, végül szeretetben és egyetlen, minden fenntartás nélküli ölelésben végződő együttlétének realisztikusan elvárható időtartamával.

³ L. [Csendes éj magányos lelkekkel. Már vetítik a mozik Dettre Gábor új filmjét | Új Szó | A szlovákiai magyar napilap és hírportál](#) (2025.11.24)

Nem egy az odafigyelést, az elmélyülést, a megértést és az empátiát kerülő, vagyis a könnyebb ellenállást választó, eseménydús, magával ragadó, sodró-pergő, néhány másodperces snittjeivel állandóan stimuláló, kommersz megközelítés az enyém, mégpedig több okból sem. Az ellen ízlésem is ódzkodna, de mert értékvesztett, teljes morális csődben élő, vallásaink és társadalomfilozófiáink igazságait eltorzító, hazug és álságos slogeneket szajkózó de fősévénységben, irigységben és hatalomvágyban agonizáló korunkban nem is arra van szükség.

Minden dramaturgiai, színészvezetési, de kompozicionális, vizuális és auditív értelemben vett feleslegestől meg akartam szabadulni és ha nem is mentem e tekintetben olyan messzire mint az Antigoné-ban, annak az az oka, hogy ezúttal egy mainak is tűnhető történetet vittem filmre, melyben a hitelesség és a nézői befogadás, azonosulás és elfogadás könnyítése érdekében bizonyos – a korra, a helyszínre, a karakterek társadalmi helyzetére vonatkozó - illúziókat meg kívántam tartani.

A 2 óra 4 perces film a szereplők egymásra találásával, szeretetbéli összekapaszkodásával végződik, melyben a fiú meghalt anyja helyett egy “új anyára”, az idős asszony pedig sok éve elvesztett fia helyett egy “új fiúra” talál.

Milyen alkotói szerepköröket láttál el e film létrehozásában?

A *Csendes éjt* én írtam, rendeztem és vágtam és bár nyilván néhány dolgot másként csináltam volna ha több idő állt volna rendelkezésemre, mégis elmondhatom - mert nem kevés vita után elértem, hogy minden művészi döntés végső soron az enyém legyen -, hogy elégedett vagyok a végeredménnyel. A vetítések során –S bár nem szoktam ilyet tenni, két ízben is képes voltam közönség jelenlétében végignézni munkánkat -, figyeltem a nézőket (is) és nem kis örömmel láttam, hogy jelentős részük képes volt követni a – valóban lassan hömpölygő, zsákutcákban is megrekkenő, aztán tovább lóduló - történetet és vele utazni a tragikus mélységű, vagy deprimáló, esetleg undorral eltöltő momentumoktól kezdve a humoros, sokszor bizarr jelenetekig, párbeszéddekig, végig az egész 124 perces hullamvasúton.

Vagyis mostmár nem egyszerűen hiszek az igazamban, de vannak – ha netán kellenének -bizonyítékaim is.

Komoly elégtétel volt, bár egy teljesen szubjektív élmény adta, hogy mikor Báron György esztéta, aki épp a Fipresci zsűri elnöke volt a Berlinálén felhívott miután az ő támogatásával (is) az iráni *My Favourite Cake* című film kapta a Fipresci díjat és azt mondta, hogy a film alatt a *Csendes éj* járt az eszében, bizonyos tematikus és filmes megoldások közti hasonlóságok miatt, „de...” – tette hozzá -, “a te filmed jobb!”

VALÓS IDŐ - FILMIDŐ

Akár e filmedben is, mindannyiunk életében történik néhány, igazából egészen kevés, különlegesen erős és hatásos találkozás, beszélgetés akár teljesen ismeretlen emberekkel is, vagy épp olyan barátokkal vagy rokonokkal, akikkel kapcsolatban ilyen sorsformáló élményre sosem számítottunk volna. Milyen érzés ez neked?

Ilyenkor, mintha felhők mögül bújna elő a nap, elfeledtetve sugárzásával – ha más nem legalább néhány pillanatra – a korábbi borút, szeles és nyirkos sötétséget. Ebben a filmemben is úgy érzem, hogy sikerült egy ilyen találkozást hitelesen, hatásosan és önmagamhoz hűen megragadnom.

Ehhez – a megfelelő szövegen és színészvezetésen túl – arra is szükség volt, hogy a történet folyamatos, legalábbis látszatában megszakítás nélküli legyen, vagyis, hogy az eseményeket a valós idejűnkkel közel azonos filmidőn belül dolgozzuk fel. Ez a szándékom szintén része volt a producereim és köztem kialakult feszültségnek. Meggyőződésem ugyanis, hogy a nagyobb időmúlásokkal felvett és összevágott anyag nélkülözte volna azt a szinte dokumentumfilmes hitelességet amelyet a téma manipuláció nélküli, őszinte kifejtése igényelt.

Rózika néni (Molnár Piroska) meséli életét bent a lakásában

Korunk kommunikációja 15-20 másodperces reklámokra, 2-3 szavas sloganekre és emotikonokra, a valóság látszatát keltő mesterségesen előállított képekre és videókra redukálódott. Ezzel nem is lenne baj, protestálásunkat akár rá is foghatnánk korunkra, generációs különbségekből fakadó másképp gondolkodásunkra, vagy akár önnön fiatalságunk iránti örök nosztalgiánkra, lassú elmúlásunk feletti keserűségünkre... ha “nem lenne vele mégis nagyon is nagy baj”. Ugyanis sem lelki állapotunk, sem interszónális viszonyaink, sem társadalmaink, sem természetes környeztünk állapota nem lett jobb az elmúlt évtizedekben. Épp ellenkezőleg. Romlásunk állandó és következetes.

Isten teremtéssel kapcsolatos szándékát pontosan nem ismerhetjük. De emberi logikával könnyen belátható, hogy a pusztulás, a pusztítás valószínűleg nem volt elképzelései között. Ahhoz elegendő lett volna nem-

teremtenie. Nem kellett volna teremtéseit végig vezetnie azon a csodán, amit civilizációnk felépítése jelent pusztán, hogy egy világéggel megviccelje őket a végén.

Ha tehát meg akarjuk menteni magunkat, világunkat, akkor új irányba kell forduljunk, meg kell nyíljunk, együttérzéssel és szeretettel kell egymáshoz szóljunk és a másikra figyelniünk. Ennek a gondolatnak a filmje a Csendes éj.

Filmem két öngyilkosság, két könnyen fel nem fogható, két értelmezhetetlennek tűnő tragédia közé feszült idő története. A fiú csak sok évvel barátja halála után és csak most, anyja elvesztését követően ért meg a visszajövetelre. Most végre képes kimondani, hogy “nem jöttem... mert nem tudtam volna mit mondani. Csak álltam volna... sírva.” Mire az asszony: „Jó lett volna!”

A kör, ami sok évvel körábban megnyílt, végre bezáródott.

Balu (Vilmányi Benett), amint már a hajnalodó reggelen magába roskad

KÖLTÉSZETTEL A GYŰLÖLET ELLEN

A Csendes éj előtt utoljára az Antigonét rendezted, ugye?

Magyarországon, igen. De csináltam még két experimentális megközelítésű filmet Észtországban. Az egyik – a *Szentivánéji Tánc* - a nagyszerű észt költő, Bernard Kangro 33 versének ihletésére készült 3 órás, poetikus mozaik, a másik Caryl Churchill angol drámaíró *Hét zsidó gyermek – Dráma Gázáért* című régebbi – de ma különösen aktuális - darabjának feldolgozása. A *Szentivánéji Tánc* mögött ott volt Észtország számos múzeuma, rengeteg művész, színész, zenész önzetlen segítsége és a BFM, Észak-Európa talán legfontosabb film és média egyetemének – ahol akkor tanítottam – támogatása. Nagyszerű munka volt. Anyagát, levelezésemet a film producerével, Urmas Bereczkivel, akivel a feldolgozás művészi aspektusait kidolgoztuk, könyv formában is kiadták. Az angol színészekkel készült *Hét zsidó gyermek*, politikától mentesen, ugyanakkor a mostanában divatos és elvárt “politikai korrektség” sugallta kompromisszumok, engedmények és különösen a bosszantó “kettős mérce” nélkül, humanista megközelítésből érinti korunk legégetőbb konfliktusát. A film a Szentpétervári Fesztiválon Legjobb Európai Kísérleti Film díjat kapott.

Nagyon sok csend, zenei aláfestés nélküli jelenet van műveidben.

Ma már a részletek érdekelnek és a csend. A teljes kép és a hangzavar helyett. A történetek helyett a mozdulatlanság. A végeredmények helyett a folyamat. Talán, mert egy bizonyos – hogy mi is az, azt nem tudom – kor után az ember úgy érzi, hogy a teljes képet, az élet zűrzavarát, az állandó csinálást, a látványos eredményeket ismeri. Vagy legalábbis ismer belőlük eleget. És akkor jönnek a részletek, a csendben és mozdulatlan figyelésben feltárható igazságok. Egyszer kiállították egy 36 – a világ legkülönbözőbb országaiban, kultúráiban készített - falrészleteimet. Fotók, amik semmit nem ábrázolnak. Vagyis csak majdnem, csak látszólag semmit. Feleségem sokszor viccesen szégyenkezve mondja, mikor például egy zöld-foki szigeti vályogfalat fotózok ötven centiről, vagy egy new yorki pocsolya részleteit rögzítem húsz centire

föle görnyedve, hogy "nagyon kínos, amit csinálsz, az emberek hülyének néznek, hogy fotózod a semmit!"

De még a „semmi” sem semmi. A részletekben van az az információ, ami a nagy képet, az egészet meghatározza. Ezt már rég tudják a tudósok, meg az is aki szerint az "ördög a részletekben van". Szerintem az Isten is a részletekben van. Ott vannak a titkok, a kérdések és a válaszok.

A részletek még őrzik azt, amit a világ- legnagyobb szomorúságomra és őszinte elkeseredésemre – már veszíteni látszik. Az egyedi eltűnik az uniformisban. Ott van a részletekben, csak épp nem látszik. Sokat hangoztatjuk, hogy minden ember egyforma. Ez mint „collateral damage” része lett kultúránknak, melyben igazából azt próbáljuk elhitetni magunkkal, hogy minden ember egyenértékű. Ha ezt nem is fogjuk elérni, az biztos, hogy uniformizálásunk jó úton halad.

A híres szophoklészi gondolat jut eszembe, a Moldvai Kiss Andrea által oly gyönyörűen, oly isteni finomsággal és szeretettel elmondott „Sok van mi csodálatos, de az embernél nincs semmi csodálatosabb...” monológ, ami nemcsak az *Antigoné* forgatáskor, de vágás közben is minden alkalommal megsiratott. Eddig úgy hittem Andrea játékának nagyszerűsége miatt. De talán meghatottságomnak az is része volt, hogy rádöbbenem – bár eddig magamnak se vallottam be -, hogy Szophoklész ezeken a sorokon ma valószínűleg még dolgozna egy keveset!

Az elcsendesülés hatását filmjeidben az is kelti, hogy egyes jeleneteid olykor fél órát is felölelnek.

Egyik filmemben (*Halott lepke száll tova*) Sándor bácsi a halálos ágyán fekve, többnyire lehúnyt szemmel közel félóráig mesél arról a csodáról, amit az 1960-as években tett Olaszországi útjuk jelentett neki és feleségének. Velencéből indultak és átszelve az „olasz csizmát” leutaztak Palermóig, ráérősen, meg-megállva, napokat töltve sokszor egészen kis településekben is, városban-faluban elmerülve nem csak a mindenhol egyedi építészetben, de az akkor még általánosan viselt ezernyi különböző népviseletben és a helységről helysére változó népzeneiben. És ahogy mesélt.... csukott szemeiből patakzott a könny. Tudom, mert sajnálta ami

elmúlt, de én végig a forgatás hetei alatt azt is éreztem, hogy talán, mert nem is igazán bánja, amit már nem élhet meg. Én is így vagyok vele.

Mert nekem is vannak hasonló élményeim erdélyi utaimról vagy Mongóliáról... Maliról vagy Indiáról. Helyekről ahova – éppen ezért - már nem is akarnék visszamenni.

Ha kellene se merném, de nem is tudnám megfogalmazni, hogy igazából mit is nyertünk a folyamatban, aminek a végén – persze ez még korántsem az – itt állunk tétován, egyformán öltözve, műanyag farmerba és „Fuck-off” T-shirt-be varrva, ugyanazokon az eszközökön ugyanazt hallgatva, ugyanazt nézve, egészen semmit nem értve, teljesen elveszve, egyformán gondolkodva és beszélve, előre kiszámíthatóan és hasonló módon reagálva, ugyanabban nem-híve és a hitről hasonló módon hazudozva, a dolgok jelentését és értelmét Google-fordítón és Wikipedian-keresve silabizálgatva!

Ma már jószerével csak mellbevágóan sokféle „body language” kifejezésünk, a kinesics (antropológia/pszichológia) tudományai által vizsgált nem tudatos gesztus és gesztikulációs szokásaink őriznek izgalmas régiségeket, ősiségeink pusztuló maradványait, de a „több szem többet lát” közhely már a „minden szem ugyanazt látja, ha nem is ugyanazt nézi” igazságává fonnyadt.

Hogy a szocialista politikai gazdaságtan honnan tudta már ötven-hatvan éve is, hogy mit veszít majd a Föld, mint bolygó, de különösen mi, emberek a kapitalizmus s annak már akkor megjósolt monopolkapitalista/imperialista fejezete eluralkodása miatt, azt nem tudom. De arra még tisztán emlékszem, hogy igen sokat röhögtünk ezeken az „ostoba kommunista propagandisztikus” jóslatokon egyetemi éveim alatt, és persze arra is, hogy mennyire elment a kedvem a röhögéstől, mikor Amerikában élve, ott új életet kezdve megtapasztaltam mély igazságukat.

Balu (Vilmányi Benett) és Rózsika néni (Molnár Piroska) a film záró egységében

A CSEND

Előbb említetted, hogy a részletek és a csendek érdekelnek. És hogy „a teljes képet és a hangzavart” már ismered! Itt állunk egyben Advent küszöbén, beszélj nekünk még a csendről!

Ahogy mondtam, nekem fontosak a csendek. Életbevágóan fontosak. Az életben és filmjeimben egyaránt. Még nézőként is percek alatt képes vagyok pálcát törni egy film felett, ha azt látom, hogy nincsenek benne megfelelő hosszúságú csendek. Az „üres járatok” kiiktatása, a konkrét, történetet közvetlenül előrevivő, azt sosem gazdagító, az életszerű mellékszálakat nem ismerő, szájbarágós-fejbeavágós információval operáló, 5 másodpercenként vadul villogó vizuális stimuláció számomra a tehetségtelenség és butaság egyértelmű jele. Amire a néző elbutulással, idegfáradtsággal, tompa, zúgó

agglyal válaszol és mert tudom, hogy pontosan ez a szándéka a gondolkodást, elmélyülést, mint pestist elkerülni akaró, mert „szórakoztatni” kívánó alkotóknak, ez még fel is dühít. Ugyanis azt, hogy mindent megtettünk volna, hogy a világ jobb hely legyen mikor kilépünk belőle, mint mikor beleszülettünk, és most hátradőlhetünk és pihenhetünk, nem mondhatjuk el, ezért én magam is állandóan a saját rendezői felelősségem tudatában élek és dolgozok és ezen a világnézeti alapon ítélek meg más alkotókat és munkákat.

Mikor a film csendjéről beszélek, a szövegét mondó színész szüneteire-csendjeire is gondolok és a jelenetek közötti szótlanságra is, valamint – ahogy az *Antigoné* esetében -, a „néző-figurák” szavak nélküli reakcióira. Ezekben a csendekben születik meg a gondolat, az értelem, a jelentés. Ezek a csendek – az én csendjeim is az *Antigoné*ban - nem a beszéd hiányának néma pillanatai, hanem a beszéd részének szerves, bár hangtalan részei.

Általánosan fogalmazva, az élet gyógyító csendje, hangtalan, mozdulatlan pillanatai, létezésünk időről időre szükséges kiüresedése, a megpihenés, összegzés, hála és feltöltődés némasága, „vasárnapja” az, amit civilizációnk tönkretett, végleg elvett tőlünk.

Veszteségünket, a csend – úgyis mint konkrét és tökéletes hangtalanság és úgy is mint feltöltődésre kész és készítő kiüresedés - fontosságát a Szaharában értettem meg, sokhetes otlétem alatt. Mikor szívem pulzusa, a levegő súrlódása légcsővemben, tüdőmben és a vér keringése ereimben volt hangzavarhoz szokott lényem egyetlen „tápláléka”. Sem előtte, sem azóta nem tapasztaltam hasonlót.

Civilizációkban nekünk magunknak kell megteremteni a csendet. Nagy küzdelem, komoly tudatosság kell hozzá és jelentőségének pontos megértése. A csend az enyém. A csend az ami én vagyok. Hang, vagy zaj is lehetek, de az lehet más is. Csend csak én lehetek. Az egyéb auditív impulzusok egyrészt nem az enyéme, másrészt kívülről betörve csendembe tönkreteszik azt.

Filmjeim hang-tervezését ez a mentalitás határozza meg. Jelentős részben ez okozza, hogy filmjeim hosszúak, másrészt pedig ez határozza meg és teszi fontossá zajaim-zörejeim pontos megtervezését valamint ritkán és különleges módon használt zenéim kiválasztását.

Az „aláfestő”, a hangulatot erősítő, előérzetet keltő, sejtető vagy izgalmat fokozó zene a legszörnyűbb ami a filmmel, mint művészzel történhetett. Az egyetlen, amit én elfogadni képes vagyok, sőt kedvvel – bár korántsem minden munkámban – használok az pontosan – és kizárólag – a „csendek zenéje”, az a jelenetek közötti átkötés, melyben a zene önállóvá válva saját jogon – bár a képek által teremtetett korlátok között – késztet gondolkodásra, megértésre. Ez filmjeimben vagy egyfajta éteri hangzású zenét jelent (*A színésznő és a halál, Antigoné*), vagy olyan erőteljes, mintegy a film történéseit felülről irányító, szereplővé váló entitást, mint a *Tablóban*. Elképzeléseimnek megfelelően mindig egészen különleges tehetségű komponistákkal dolgoztam, így Melis Lászlóval három ízben is, Alexander Balanescuval és az *Antigonéban* Sáry Lászlóval és Sáry Balázssal.

Eszembe jut Mozart híres gondolata, ami konkrétan is de akár átvitt értelemben is fontos bölcsességet fogalmaz meg. Ahogy mondta, „a zene nem a hangokban hanem a köztük lévő csendben jön létre”.

És többször, így a *Felhő a Gangesz felettben*, vagy a *Csendes éjben* egyáltalán nem használtam zenét kivéve, ha azt a történet, vagy annak bizonyos jelenete - mert abban zenét hallgattak, zenére reflektáltak - konkrétan megkívánta (lásd a Gayatri Mantra a *Csendes éjben*).

Említed a Gayatri Mantrát, az un. univerzum mantráját⁴. Hogy értelmezed filmjeiddel kapcsolatban a vallási hagyományokat? Vessük össze például Antigoné hitét és Rózsikáét a Csendes éjből?

Ahogy a nyelvi kommunikáció úgy a vallások sokfélesége vizsgálatának is van egy számomra érdekes és érthető, szellemi izgalmaival teli, de praktikus elutasítandó aspektusa. Határozottan többet foglalkoznak a kifejezés – nyelvi és istenkereső egyaránt - formai kérdéseivel, mint a formák mögötti tartalmakkal. Számomra és ez lehet nyugati típusú vallásosságunk vagy vallásaink oktatásának tökéletes kudarca, soha nem volt lényegi különbség

⁴ Szanszkritül: „Om bhūr bhuvah svaḥ / tat savitur vareṇyam / bhargo devasya dhīmahi / dhiyo yo naḥ pracodayāt.” Magyar fordításban: „Óm, a Föld, a Lég és a Menny világa! Elmélkedjünk Teremtőnk ragyogó fényébe, az Isteni Fénybe, / amely minden jószág forrása. / Világosítsa meg Ő értelmünket, / és Ő vezessen bennünket a helyes útra.”

az egyes vallások között és bár ezt több vallás maga is tagadja, az én legbensőbb és megingathatatlan meggyőződése, amit már gyermekkorom óta cipelek magammal az, hogy minden vallásnak van egy legfőbb, teremtető, uralkodó Istene, egy pontja, ahová a legelvontabb és a legfelszínesebb gondolat egyaránt visszavezethető, sőt magától visszamegy és ott a nincstovábbba, a végbe és a kezdetbe egyszerre beleütközve megtorpan, és minden egyéb, az összes természeti istenségek, a szentek, de a káoszból kivezető őseredeti erő vagy lény is ennek a fő, egyetlen uralkodó gondolatnak, ennek a magányos, semmit és mindent magába foglaló gondolatnak és akaratnak, ennek a nemcsak az evilági földek, sziklák, vizek, levegő, növények, állatok és emberek de a teljes univerzum felett álló Istennek a kivetülése, megtestesülése.

Ezért egyformán természetes, elfogadható és szerethető számomra Antigoné útja és Rózsikáé a *Csendes éjből*. Lenyűgöz természetességük és irigyléssel tölt el. Bár lelkem tudja, mint fentebb írtam, de agyam nem fogja fel honnan és hogy, bizonyítékaim nincsenek, de nem is keresek, mert tudom, s ahogy egy gentleman sem fogad, már kevesebb tudás birtokában sem, úgy nekem se kell több bizonyosság a Feljebbvaló létét illetően, akkor sem ha egész életemben szenvedtem attól, hogy képtelen voltam és vagyok arra a bizonyosságban való teljes és határtalan feloldódásra amire hősnőim. Magam vígaszául hozzátenném, hogy az a tapasztalatom, hogy a férfiak – ha egyáltalán megérinti őket a gondolat - többsége evvel ugyanígy van.

Antigoné a teremtetés megkérdőjelezhetetlen korának lánya. Saját akaratán kívül van, létezik és elfogadja a rendet – a természet istenekkel és a társadalom szegényekkel és gazdagokkal népesített rendjét - melybe beleszületett. Viszont mikor e kettő összeütközik, hirtelen bizonytalanná és törékennyé válik.

Nem az isteni rendben gyökerező hite gyengül, hanem tette jogosságát látja kevésbé megalapozottnak, épp mert úgy érzi, hogy az istenek nem támogatják harcában. Kétségeit meg is erősíti a kórus – bár összegzése korántsem egyértelműen elítélő – amikor is tudtára adja, hogy sorsát ő maga vezette a tragikus végbe.

Nincs hívó kétségek nélkül. Kétségek nélkül, melyek többnyire nem is Isten létezésével kapcsolatosak, hanem a hívó önmarcangolásából fakadnak. Ahogy Antigoné esetében is. Nem tudhatja, hogy mi vár rá a Hades-i alvilágban, bizonytalan a tekintetben, hogy tettét hogy értékelik majd. Hisz, ahogy az ember, úgy az ember világa, társadalmának rendje is isteni eredetű és bár bizonyos keretek között maga teremti és tartja fenn ezt a rendet, nem könnyű felismernie tettei korlátait, az Isteni „együtműködés” – mi más is evilági ügyködésünk? - játékszabályait. Végso soron nem csak tette igazságos és egyetlen elfogadható voltáról győzi meg önmagát, ami mint ilyen nyilvánvalóan találkozik majd az istenek jóváhagyásával, de eljut annak felismeréséig is, hogy pusztán öngyilkossága közvetítheti meggyőződését a hátramaradottaknak és jelentheti számára az erkölcsi győzelmet az istenek akaratát elutasító, őt halállal büntetni szándékozó evilági despotával szemben.

Rózsika (Molnár Piroska), a *Csendes éj* hősnője az egymást követő Kreón-i korok mindentől és mindenkitől megfosztott, csalódásoktól megfeketedett lelkű, utálattal teli, magányos áldozata, aki élete mélypontján egy általa személyesen nem is ismert, át sem látott jellemű, fel sem fogott tanításokat prédikáló guru és egy ősi mantra, a Gayatri éteri dallama és számára teljesen ismeretlen szövege hatására eljut oda ahol Antigoné talán kezdte, makulátlanul, tisztán, teremtése pillanatában.

Rózsika, túljutva „jón és rosszon” önmaga számára is váratlanul és érthetetlenül megvilágosodva eljut a Mindenek Felett Állóhoz és boldogan fürdőzik szeretetsugárzásában:

„Ősi hang zengi
a Te, minden anyagi, szellemi és lelki létező
teremtőjének dicséretét,
s e hanggal kérjük,
hogy ragyogó fényeddel
itasd át lényünk egészét!!”

S ahogy Rózsika Balu (Vilmányi Benett) kissé suta fordításában végre meg is érti a mantra szavait, könnyes szemmel ismételve azokat, mi mást mondhatna még:

„Baluka, hát van ennél szebb?”

Dettre Gábor forgatás közben

Korábban beszéltél a rendező, mint alkotó művészi felelőségéről. Minden alkotásnak, alkotási folyamatnak ugyanakkor vannak etikai aspektusai is. Felmerülhetnek kérdések, amiket nagyon jól végig kell gondolni, amikkel kapcsolatban szabályokat kell létrehozni, hogy mindenki biztonságban érezze magát. Volt e valaha olyan határ számodra, amit nem akartál vagy nem tudtál átlépni etikai megfontolások miatt?

A mi szakmánkban nincs százszázalékos biztonság. A rendező ki van téve annak, hogy a színész nem tesz meg mindent vagy nem tesz meg úgy valamit, ahogy azt ő szeretné, ahogy azt a forgatókönyv – amit a színész ismert, mikor aláírta a szerződését – megkívánna, a színész meg ki van téve a rendező sokszor csak képzelt de sokszor valós „önkényének”. Ugyanakkor, akármennyit beszélünk is etikai szabályokról, a színészet és a rendezői színészvezetés olyan bizalmat, nyitottságot, teljes önátadást, feloldódást illetve az ezekhez vezető mindenféle módszert igényel, ami egyetlen polgári szakmában sincs meg.

A kulcs az őszinteségben, a szeretetben, a minden részletre kitérő felvilágosításban és az egyenrangúságban van. Ez utóbbi akkor is igaz, ha a közös munka irányítója – optimális esetben kizárólagos vezetője - a rendező, hisz a színész megfelelő szintű játéka – és csak az – igazolja az ő művészi elképzeléseit. Se zenész se hegedű nélkül nem szólal meg a zene.

Számomra, mint író/rendező számára, nincsenek tabuk. Az őszinteség – és itt az önmagamhoz, saját erkölcsi felfogásomhoz és művészi elképzeléseimhez való hűséget is értem ezalatt - azt kívánja, hogy mondandómban olyan mélyre és olyan messzire menjek amilyen mélyre és messzire kifejtéséhez szükségem van. Nem tartok semmitől, tabuk nincsenek bennem. Az élet maga mégis mindig túl tesz minden merészségemen. Az őszinteség ugyanakkor a korlátaimat is megszabja. Nem tartanám etikusnak, ha a forgatókönyvhöz szervesen nem tartozó, dramaturgiailag nem megindokolható, etikailag kérdéses dolgot követelnék a színésztől pusztán, mert az érdekes, vagy jól néz ki.

Ami a nézők érzékenységét illeti, az nem érdekel. Azzal foglalkozni nem tudok, csak önmagamhoz lehetek hű, remélve, hogy ízlésem, felfogásom mindig találkozik – legalábbis néhány nézőével. Nekem felelősségem, hogy mindenről beszéljek ami az élet. Tabuk, félelmek, viszolygások és undorok nélkül. Csak akkor szolgálom saját művészi elképzeléseimet és csak akkor van egyáltalán értelme megnézni filmjeimet.

Eltérő-e a helyzet a dokumentumfilmjeidben?

Dokumentumfilmekben bizonyos fokig más a helyzet, hisz minden szerződésben rögzített és aláírt engedély mellett előfordulhatnak olyan dolgok, történhetnek olyan események, melyek rögzítése miatt később az érintettek felül akarnák írni a megállapodást. *Halott lepke száll* tova című dokumentumfilmemben egy haldokló költő/műfordító osztotta meg – tudatosan, saját szándékából - stábunkkal élete utolsó heteinek élményét. Felesége végig támogatta, segítette forgatásunkat, viszont a már jóval férje halála után elkészült 5 órás filmet – ami nem tartalmazott semmi olyat amiről ő korábban ne tudott volna -, nem fogadta el, korábban megadott engedélyét személyiségi jogaira hivatkozva visszavonta. A film – mert a kialakult vita kissé elhúzódott – egyetlen egyszer lement a televízióban, de ismétlését, sőt a további magyarországi forgalmazást a költő felesége már nem engedte. Jogászaink egyöntetű véleménye szerint az asszonynak – aki egyébként szintén sokat szerepelt a filmben – személyiségi jogai védelmében valóban volt lehetősége – pusztán véleménye megváltozása miatt is, hisz konkrét sérelmekre nem hivatkozott - korábbi engedélyét visszavonni. Ugyanakkor, mert sokhónapos munkákra annak kezdete előtt engedélyt adott, sőt azt végig örömmel, lelkesen támogatta, a forgatást és a kész filmet személyes részvételével is segítette illetve erősítette, vagyis filmünk céljával, forgatási módszerünkkel nyilvánvalóan egyetértett és egyetértését minden elképzelhető módon kinyilatkoztatta, stúdióknak jogában állt volna őt polgári peres eljárásban kötelezni költségeink visszatérítésére. Bár azt gondolom, hogy az őszinteség és szeretet mint iránytűje az ilyen filmes kapcsolatoknak értelemszerűen kölcsönös kell hogy legyen, és tisztában voltam azzal, hogy ezt az etikai alapkövetelményt az özvegy sértette meg és nem mi, mégsem pereltem be őt. Nagyon csalódott és dühös voltam, tilalmával ellehetetlenítette filmünk magyarországi bemutatását, de vesztesége feletti fájdalmát megértve – feltételezve, hogy az van a dolog hátterében - elálltam a további magyarországi forgalmazástól. Ebben az esetben legalább az én kezemben volt a döntés.

ZÁRÓ GONDOLATOK

Hogyan látod a filmkritika és a nézői befogadás felelősségét egy olyan műfaj esetében, amely – Bunuel gondolatát idézve – egyszerre hordozhat

zseniális és ostoba pillanatok, és ahol a valódi értelmezés jóval túlmutat a cselekményen és a „sztárokon”?

A film, természeténél fogva a legösszetettebb művészet, melynek készítése a legtudatosabb, legaprólékosabb folyamatok sorából áll, mely kizár minden spontaneitást. Ez így van a tehetségtelen és a zseniális filmek esetében is, akkor is ha az ördög és akkor is ha az Isten maga rejtőzik egy elemeire bontott film részleteiben. A kritika, de a nézői befogadás egyaránt elengedhetetlen része (kéne hogy legyen) a tudatosan összekapcsolt elemek jelentésének megfejtése.

Bunuel szerint a legzseniálisabb filmben sincs öt percnél több zseniális és a legostobábban is van öt perc zseniális. Csak oda kell figyelni, elemezni és értelmezni kell. Mint az élet minden eseményében, minden történésében kellene ahhoz, hogy gazdagodva léphessünk tovább. Semmiképpen nem elegendő a story-ra, vagy a „sztárokra” való odafigyelés.

Buzsik Turner Kriszti így ír a filmedről: Dettre Gábor a közönségesség kalapácsával igyekszik lebontani a karácsony intézményét alkotó évtizedes falakat, hogy a romok között az ünnep igazi értelmét keresse.⁵ *Mikor és hol láthatjuk a közeljövőben a Csendes éj filmedet?*

A film pozitív eredményű tesztelése ellenére eddig csak szűk körben, “eseti forgalmazás” során teszik láthatóvá ezt a filmet a producereim. Remélem, hogy zseniális szereplőim ritka mélységű játéka, legjobb kritikusaink elsőprően pozitív elemzése meg fogják mégis győzni őket a tágabb forgalmazás szükségességéről. Bízunk kell abban, hogy a néző eléggé érett ahhoz, hogy a film lélektani megközelítésétől, szereplői világának – vagyis a mi világunknak - általános és nagyon is leverő, negatív megközelítésétől, a filmben ábrázolt életek mély – és mint ilyen, óhatatlanul negatív – ábrázolásától nem riad el. Eddig mindenki a szívébe zárta a hősnő karakterét önmagában megtaláló és határtalan tehetségével életre keltő Molnár Piroska játékát és az öntörvényűségében csak az – egyébként összetett és ezerszínű - egyéniségével valamilyen okból harmonizáló figurákat elfogadni képes de

⁵ L. <https://filmtett.ro/cikk/a-leghosszabb-ejszaka-dettre-gabor-csendes-ej-kritika> (2025.11.24)

azokat szinte elképzelhetetlen magasságba emelő vagy éppen mélységbe taszító Vilmányi Benett alakítását.

*Velük együtt a mi közelgő szent éjszakánk is nemesebb, meghittebb lehet.
Köszönöm szépen a mai beszélgetést!*